

УДК 336:330.341.2(477)

Н. М. Крючкова

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В статті розглядаються теоретико-методологічні основи дослідження природи і причин фінансово-економічних трансформацій крізь призму новітньої інституціональної економіки, із застосуванням притаманних специфічних інструментів пізнання, таких як невизначеність, ергодичність, «ефект колії». Представлено рівні невизначеності в економічній системі у взаємозв'язку з умовами ергодичності, врахування яких дозволить економічним агентам формувати прогнозні і стратегічні сценарії економічного розвитку у довгостроковій перспективі. Запропоновано підходи до формування інституціонального каркасу як бази для дослідження природи фінансово-економічних трансформацій.

Ключові слова: інституціональна теорія, фінансово-економічні трансформації, інституціональний каркас, невизначеність, ергодичність, «ефект колії».

Інституціональні зміни в економіці останнім часом є актуальним предметом дослідження економістів різних теоретичних напрямків. Більшість досліджень інституціональних трансформацій здійснюється в рамках неоінституціоналізму або новітньої інституціональної економіки, в якій визначається роль інститутів як обмежень при здійсненні відповідних економічних заходів, тоді як стара інституціональна економіка зосереджувала увагу на моделюванні інститутів як визначального чинника пізнавальної здатності агента. При дослідженні сучасних процесів інституціональних змін, інституціонального каркасу як бази вивчення причин і природи фінансово-економічних трансформацій необхідним є застосування концепцій та інструментарію нової інституціональної економіки для пояснення таких трансформаційних процесів, як невизначеність, ергодичність, «ефект колії». При цьому слід зазначити, що проблемам дослідження фінансово-економічних трансформацій в рамках інституціональної теорії присвячено чимало фундаментальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, зокрема В. Вольчика [1], А. Гриценко [2], Т. Логінової [4], Р. Нурєєва [5], В. Полтеровича [6], Е. Яновського [8], Г. Демсеца [11], Р. Коуена [3], Д. Норта [16], Р. Солоу [18] та інших.

Метою даної статті є розробка теоретичних засад на основі методичного і методологічного апарату інституціональної теорії для розуміння природи процесів та причин економічних трансформацій, що є першочерговим завданням для формування прогнозних і стратегічних сценаріїв економічного розвитку у довгостроковій перспективі. Оскільки теорія, що виступає парадигмою у сучасних ринкових умовах, є статичною, ми будемо нама-

гатися ввести в аналіз часові зміни у якості одного з параметрів задля надання представленим моделі характеристик динамічності, що, на наш погляд, цілковито відповідає викликам сучасної економічної теорії і практики. Таким чином, необхідним є розробка сукупності узагальнень відносно специфіки функціонування економічних систем у світлі сучасних глобалізаційних викликів з урахуванням часових змін.

Сама економічна система є теорією вибору. Ми обираємо з існуючих альтернатив, які є конструкціями самої людини, з притаманними їм архітектонічними особливостями та їх місцем і роллю в оточуючому середовищі. З точки зору інституціональної теорії, оточуюче економічне середовище — це набір правил, норм, конвенцій і способів поведінки, створених людьми і визначаючих структуру відносин між ними [16, с. 25]. Саме вивчення особливостей таких правил, норм, специфіки відносин між економічними агентами є актуальним напрямком досліджень новітньої інституціональної економіки.

Розробка теоретичних засад дослідження природи фінансово-економічних трансформацій в рамках новітньої інституціональної економіки вимагає переосмислення основ традиційної економічної теорії, особливо в частині положень, що стосуються невизначеності та ергодичності. Як правило, економістами не приділяється багато уваги структуруванню та улагодженню оточуючого середовища з метою зменшення невизначеності, а також урахуванню динамічності цього середовища, яке ставить перед нами нові виклики і проблеми, що вимагають раціональних рішень, і це підіймає фундаментальне питання: якщо економічні агенти, особливо в особі держави, державних органів влади, займаються віднайденням нових постулатів, концепцій фінансово-економічного розвитку країни, то наскільки коректним буде застосування попередньої парадигми та накопиченого досвіду, і як пояснити природу відповідних трансформацій. Яскравим прикладом постановки такого фундаментального питання є світова фінансово-економічна криза 2008 року, пояснення природи і причин виникнення якої має дуже багато тлумачень при наявності «офіційної» версії. Таким чином, недостатнім є дослідження тільки наслідків фінансових, економічних або соціальних змін, необхідним є змога визначення тих фундаментальних сил, що визначають природу таких трансформацій.

Невизначеність має багато тлумачень в економічній літературі. Зазвичай роблять розмежування між ризиком і невизначеністю, запропоноване Френком Найтом, згідно якого ризик є станом, в якому існує можливість отримати розподіл ймовірностей результатів таким чином, щоб застрахувати їх, а невизначеність є станом, у якому такого розподілу можливостей не існує [13, с. 56]. Тому, на думку К. Ерроу [9] та Р. Лукаса [14], будувати теорії в умовах невизначеності неможливо. Згодом тлумачення цих термінів зазнало змін, при цьому під невизначеністю стали розуміти те, що Ф. Найт описував як ризик, а термін «неоднозначність» став показувати на те, що Ф. Найтом розумілося під невизначеністю [13, с. 62]. В рамках даного аналізу ми будемо використовувати ці терміни згідно тлумачення Ф. Найта з деякими уточненнями. Так, при обговоренні питання щодо невизначеності

деякі економісти [9; 14] трактували невизначеність як відхилення. Тому нормальний стан, тобто визначеність, давав право на математичне моделювання, яке стало ознакою формальної економічної теорії. Ф. Найт зводив дефініцію до ймовірнісного критерію. Більш загальний підхід пов'язаний з тим, що економічні агенти мають наміри створювати оточуюче економічне середовище більш прогностичним. Р. Хайнер стверджував, що невизначеність є джерелом передбачуваної поведінки, і що існує К-Р-розрив, тобто розрив між компетентністю економічного агента і складністю прийняття рішень. Зтикаючись з таким розривом, економічний агент буде визначати правила для того, щоб обмежувати число варіантів вибору у подібних ситуаціях [12]. Ці правила нам відомі як інститути. За допомогою зведення числа виборів до обмеженого набору дій інститути можуть поліпшувати здатність агента контролювати своє середовище.

Повертаючись до дефініції невизначеності, виділимо в ній декілька рівнів:

- невизначеність, яка може бути зменшена при зростанні кількості інформації в рамках існуючого обсягу знань;
- невизначеність, яка може бути зменшена при зростанні обсягу знань в рамках існуючого інституціонального каркаса;
- невизначеність, яка може бути зменшена тільки за допомогою трансформацій інституціонального каркаса;
- невизначеність, яка характерна для нових ситуаційних перетворень;
- «залишкова» невизначеність, що виступає основою для «іраціональних» очікувань.

Тепер підключимо до аналізу ергодичність. Термін «ергодичний» може бути визначений як такий, що відноситься до ймовірності того, що деякий стан може повторюватися, особливо з нульовою ймовірністю того, що деякий стан не повториться ніколи [19]. Відповідно ергодичний стохастичний процес означає, що середні величини, обчислені на підставі минулих спостережень, не можуть суттєво відрізнитися від середніх майбутніх результатів. Для Самюельсона ергодична гіпотеза була суттєвою для наукової економіки [17]. Дійсно, ергодична гіпотеза імпліцитно приймається у багатьох сучасних економічних теоріях. Р. Солоу, обговорюючи фундаментальні припущення економічної теорії, описував цю точку зору так: «В мене склалося враження, що найкраще і найбільш яскраве у нашій професії працює так, як якщо б економіка була би фізикою суспільства. Існує лише одна загальнозначуща модель світу. Все, що потрібно зробити, це застосувати її» [18].

На підставі зазначеного проаналізуємо рівні невизначеності, запропоновані вище.

Отримання більшого обсягу інформації відносно особливостей діяльності економічних агентів призводить до передбачуваності. Збільшення обсягу знань є фундаментальним джерелом росту суспільного добробуту. Певна частка такого збільшення відбувалася без трансформацій в інституційній структурі, виступаючи джерелом зміни стимулів. В сучасних умовах, в рамках існуючого інституціонального каркасу, зростання обсягів знань, інфор-

мації, технологій, знань відбувається за рахунок підвищення інноваційно-інвестиційної активності на підставі викликів сучасного інформаційного середовища, навіть за відсутності інституціональних стимулів.

Трансформація інститутів, які призводять до скорочення невизначеності фінансово-економічного середовища, сприяють розвитку складного соціального середовища, що стає джерелом нового набору невизначеностей. Технологічна революція останніх сторіч підняла рівень добробуту членів суспільства, неспівставний з тим, що могли дозволити собі люди у минулому. Однак, вона також творила світ взаємозалежностей і універсальних екстерналій, в результаті — новий набір невизначеностей. Торгове право, патентне законодавство, інституціональна інтеграція знань є важливою частиною зусиль, спрямованих на підвищення ефективності функціонування ринків країн, що розвиваються. Водночас вони призводять до наявності майбутніх невизначеностей. Коли подібні інституціональні зрушення застосовуються відносно країн третього світу, вони найчастіше змінюють розподіл доходів і призводять до політичної нестабільності, що іноді стає причиною низки явищ, які прямо протилежні первинним цілям, що можна було спостерігати на прикладі України як у часи її становлення як незалежної держави, так і у деяких аспектах розвитку сьогодні.

Якщо природа неергодичного стану така, що економічні агенти здатні розв'язувати проблеми невизначеності перших трьох типів, то як бути, якщо з'являється невизначеність в умовах появи нового явища, наслідки якої невідомі. У цьому випадку ймовірність успішного зниження невизначеності залежить від оточуючого економічного середовища, а економічні агенти будуть діяти, виходячи з ірраціональних очікувань. Останнє свідчить, що даний ефект колії — засіб, за допомогою якого інститути, сформовані у минулому, впливають на сучасні рішення, — відіграє ключову роль у цій гнучкості [5, с. 11].

Таким чином, якщо невизначеність є константою при поясненні інституційних трансформацій, то всі три джерела економічних зрушень, тобто демографія, обсяг знань і інститути, фундаментально змінюються. Населення і людський капітал зростають безпрецедентно швидко. Зростання населення призводить до формування екстерналій. Окрім того, в контексті революційних технологічних змін таке зростання створює нові соціальні проблеми, що вимагають рішень. Рушійною силою розвитку соціального середовища виступає обсяг знань, що дозволяє економіці переходити до технологічних укладів вищого рівня і підвищувати добробут населення. Інституціональний розвиток, що має місце в результаті таких позитивних перетворень, створює більш складні структури для вирішення проблем, що постають перед суспільством внаслідок таких трансформацій. В якості системи суспільних стимулів інститути створюють різноманітні мотиви з метою використання зростаючого знання, розширення й застосовування його для вирішення проблеми рідкості благ, що стоїть перед суспільством.

Інституціональний каркас, на підставі якого і пояснюється природа фінансово-економічних трансформацій, складається з політичної структури, що дозволяє виявляти і агрегувати політичний вибір; структури

прав власності, яка визначає формальні економічні стимули, та соціальної структури, тобто норм і конвенцій, що визначають неформальні стимули в економіці. Проте, інституційний каркас підпадає під ергодичність, при цьому змін зазнають і самі інститути, що і викликає фінансово-економічні трансформації у певний період часу. Можна виокремити такі твердження щодо інституційних змін: тривала взаємодія інститутів і організацій в умовах обмеженості ресурсів і конкуренції має провідне значення для інституційних зрушень; конкуренція змушує організації постійно витрачати ресурси на розвиток знань і навичок, які будуть визначати вектор розвитку і, відповідно, рішення, які поступово призведуть до змін інститутів; інституціональний каркас визначає стимули, що диктують ті види знань і навичок, які будуть максимізувати вигоди; ефект масштабу і екстерналії роблять інституціональні трансформації покроковими і залежними від «ефекту колії». Тобто, подолання невизначеності в умовах ергодичності і врахування змін інститутів є основою для пояснення природи і причин фінансово-економічних трансформацій.

Список використаної літератури

1. Вольчик В. В. Возможности традиционного институционализма при исследовании институциональных изменений в экономике // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. — 2008. — Вып. 34/1. — С. 37–45.
2. Гриценко А. А. Институциональные ответы на вызовы современного глобального кризиса // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. — 2009. — Вып. 37/1. — С. 28–34.
3. Коуэн Р. Зависимость от предшествующей траектории развития, причинная связь и экономическая политика // Terra Economicus. — 2004. — № 4. — С. 10–29.
4. Логина Т. П. Россия и Европа сквозь призму институциональных различий // Terra Economicus. — 2010. — № 4. — С. 40–42.
5. Нуреев Р. М., Латова Ю. В. Россия и Европа: эффект колеи (опыт институционального анализа истории экономического развития). — Калининград: Издательство им. И. Канта, 2010. — 531 с.
6. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов // Экономическая наука современной России. — 2001. — № 3. — С.24–50.
7. Эльстер Ю. Социальные нормы и экономическая теория // Теория и история экономических и социальных институтов и систем. — 1993. — № 3. — С. 73–91.
8. Яновский Э. А. Импорт институтов стран с переходной экономикой: критерии отбора, предпосылки и издержки введения / Институт экономики переходного периода. — М., 2003. — 22 с.
9. Arrow K. Alternative Approaches to the Theory of Choice in Risk-Taking Situations // Econometrica. — 1951. — No 19 (4). — P. 404–437.
10. Davidson P. Is Probability Theory Relevant for Uncertainty? A Post-Keynesian Perspective // Journal of Economic Perspective. — 1991. — No 5 (1). — P. 129–143.
11. Demsetz H. Toward a Theory of Property Rights // American Economic Review. — 1967. — No 57 (2). — P. 347–359.
12. Heiner J. Origin of Predictable Behavior // American Economic Review. — 1983. — No 74 (4). — P. 560–595.
13. Knight F. Risk, Uncertainty and Profit. — New York: Houghton Mifflin and Co., 1921.
14. Lucas R. Tobin and Monetarism: A Review Article // Journal of Economic Literature. — 1981. — No 19 (2). — P. 558–567.
15. Manski C. E. Treatment under Ambiguity // Santa Fe Institute Working Paper. — 1996. — No 96. — P. 10–17.

16. North D. Understanding the Process of Economic Change. — М.: Издательский дом Государственного университета — Высшей школы экономики, 2010. — 256 с.
17. Samuelson P. A. Classical and Neoclassical Theory // Clower R. W., Monetary Theory. London: Penguin, 1969.
18. Solow R. M. Economic History and Economics // American Economic Review. — 1985. — No 75 (2). — P. 328–331.
19. Словник Уебстера: [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ergodic>

Н. М. Крючкова

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИРОДЫ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Резюме

В статье рассматриваются теоретико-методологические основы исследования природы и причин финансово-экономических трансформаций сквозь призму новой институциональной экономики с использованием присущих специфических инструментов познания, таких как неопределенность, эргодичность, «эффект колеи». Представлены уровни неопределенности в экономической окружающей среде во взаимосвязи с условиями эргодичности, учитывая которые, экономические агенты смогут формировать прогнозные и стратегические сценарии экономического развития в долгосрочной перспективе. Предложены подходы к формированию институционального каркаса как основы для исследования природы финансово-экономических трансформаций.

Ключевые слова: институциональная теория, финансово-экономические трансформации, институциональный каркас, неопределенность, эргодичность, «эффект колеи».

N. M. Kryuchkova

Odessa I. I. Mechnikov National University

INSTITUTIONAL BASES OF RESEARCH OF NATURE OF FINANCIAL AND ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Summary

In the article examines the theoretical bases of research of nature and reasons of financial and economic transformations are examined through the prism of new institutional economy with the use of inherent specific instruments of cognition as uncertainty, ergodicity, «path of development». The levels of uncertainty are presented in an economic environment in intercommunication with the terms of ergodicity, taking into account that economic agents will be able to form the prognosis and strategic scenarios of economic development in long-term prospect. Offered approach to forming of institutional framework yak of basis for research of nature of financial and economic transformations.

Key words: institutional theory, financial and economic transformations, institutional basic, uncertainty, ergodicity, «path of development».